Przegląd Kościelny

Nr. 22. Poznań, 26 Listopada 1885. Rok VII.

„PRZEGLĄD KOŚCIELNY" wychodzi co tydzień w czwartek. — Przedpłata kwartalna wynosi na całe Niemcy 3 m., dla Galicyi i Austryi $1^1/_2$ flor., w innych krajach cena prenumeracyjna z doliczeniem odnośnego portoryum. — Biuro redakcyi przy ulicy Seminaryjskiéj Nr. 2. — Rękopisma nadsyłane Redakcyi, jeśli nie zostaną zużyte, zwracają się na żądanie. — Listy do Redakcyi winny być frankowane.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

LEONIS

DIVINA PROVIDENTIA PAPAE XIII

EPISTOLA ENCYCLICA

DE CIVITATVM CONSTITUTIONE CHRISTIANA

(Dokończenie.)

Sic illa quidlibet sentiendi litterarumque formis quidlibet exprimendi facultas, omni moderatione posthabita, non quoddam est propria vi sua bonum, quo societas humana iure laetetur: sed multorum malorum fons et origo. — Libertas, ut quae virtus est hominem perficiens, debet in eo quod verum sit, quodque bonum, versari: boni autem verique ratio mutari ad hominis arbitrium non potest, sed manet semper eadem, neque minus est, quam ipsa rerum natura, incommutabilis. Si mens adsentiatur opinionibus falsis, si malum voluntas adsumat et ad id se applicet, perfectionem sui neutra consequitur, sed excidunt dignitate naturali et in corruptelam ambae delabuntur. Quaecumque sunt igitur virtuti veritatique contraria, ea in luce atque in oculis hominum ponere non est aequum: gratia tutelave legum defendere, multo minus. Sola bene acta vita via est in caelum, quo tendimus universi: ob eamque rem aberrat civitas a regula et praescriptione naturae, si licentiam opinionum praveque factorum in tantum lascivire sinat, ut impune liceat mentes a veritate, animos a virtute deducere. — Ecclesiam vero, quam Deus ipse constituit, ab actione vitae excludere, a legibus, ab institutione adolescentium, a societate domestica, magnus et perniciosus est error. Bene morata civitas esse, sublata religione, non potest: iamque plus fortasse, quam oporteret, est cognitum, qualis in se sit et quorsum pertineat illa de vita et moribus philosophia, quam *civilem* nominant. Vera est magistra virtutis et custos morum Ecclesia Christi: ea est, quae incolumia tuetur principia, unde officia ducuntur, propositisque caussis ad honeste vivendum efficacissimis, iubet non solum fugere prave facta, sed regere motus animi rationi contrarios etiam sine effectu. — Ecclesiam vero in suorum officiorum munere potestati civili velle esse subiectam, magna quidem iniuria, magna temeritas est. Hoc facto perturbatur ordo, quia quae naturalia sunt praeponuntur iis, quae sunt supra naturam: tollitur aut certe magnopere minuitur frequentia bonorum, quibus, si nulla re impediretur, communem vitam Ecclesia compleret: praetereaque via ad inimicitias munitur et certamina, quae quantam utrique reipublicae perniciem afferant, nimis saepe eventus demonstravit.

Huiusmodi doctrinas, quae nec humanae rationi probantur, et plurimum habent in civilem disciplinam momenti, romani Pontifices decessores Nostri, cum probe intelligerent quid a se postularet apostolicum munus, impune abire nequaquam passi sunt. Sic Gregorius XVI per Encyclicas litteras hoc initio *Mirari vos* die XV Augusti anno MDCCCXXXII, magna sententiarum gravitate ea perculit, quae iam praedicabantur, in cultu divino nullam adhibere delectum oportere: integrum singulis esse, quod malint, de religione iudicare: solam cuique suam esse conscientiam iudicem: praeterea edere quae quisque senserit, itemque res moliri novas in civitate licere. De rationibus rei sacrae reique civilis distrahendis sic idem Pontifex: „Neque laetiora et religioni et principatui ominari possemus ex eorum votis, qui Ecclesiam a regno separari, mutuamque imperii cum sacerdotio concordiam abrumpi discupiunt. Constat quippe, pertimesci ab impudentissimae libertatis amatoribus concordiam illam, quae semper rei et sacrae et civili fausta extitit et salutaris." — Non absimili modo Pius IX, ut sese opportunitas dedit, ex opinionibus falsis, quae maxime valere coepissent, plures notavit, easdemque postea in unum cogi iussit, ut scilicet in tanta errorum colluvione haberent catholici homines, quod sine offensione sequerentur.*)

Ex iis autem Pontificum praescriptis illa omnino intelligi necesse est, ortum publicae potestatis a Deo ipso, non a multitudine repeti oportere: seditionum licentiam cum ratione pugnare: officia religionis nullo loco numerare, vel uno modo esse in disparibus generibus affectos, nefas esse privatis hominibus, nefas civitatibus: immoderatam sentiendi sensusque palam iactandi potestatem non esse in civium iuribus neque in rebus gratia patrocinioque dignis ulla ratione ponendam. — Similiter intelligi debet, Ecclesiam societatem esse, non minus quam ipsam civitatem, genere et iure perfectam: neque debere, qui summam imperii teneant, committere ut sibi servire aut subesse Ecclesiam cogant, aut minus esse sinant ad suas res agendas liberam, aut quicquam de ceteris iuribus detrahant, quae in ipsam a Iesu Christo collata sunt. — In negotiis autem mixti iuris, maxime esse secundum naturam itemque secundum Dei consilia non secessionem alterius potestatis ab altera, multoque minus contentionem, sed plane concordiam, eamque cum caussis proximis congruentem, quae caussae utramque societatem genuerunt.

Haec quidem sunt, quae de constituendis temperandisque civitatibus ab Ecclesia catholica praecipiuntur. — Quibus tamen dictis decretisque si recte diiudicari velit, nulla per se reprehenditur ex variis reipublicae formis, ut

---

*) Earum nonnullas indicare sufficiat.

Prop. XIX — Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus iuribus sibi a divino suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis est difinire quae sint Ecclesiae iura ac limites, intra quos eadem iura exercere queat.

Prop. XXXIX — Reipublicae status, utpote omnium iurium origo et fons, iure quodam pollet nullis circumscripto limitibus.

Prop. LV — Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia seiungendus est.

Prop. LXXIX — ..... falsum est, civilem cuiusque cultus libertatem, itemque plenam potestatem omnibus attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi, conducere ad populorum mores animosque facilius corrumpendos, ac indifferentismi pestem propagandam.

quae nihil habent, quod doctrinae catholicae repugnet, eaedemque possunt, si sapienter adhibeantur et iuste, in optimo statu tueri civitatem. — Immo neque illud per se reprehenditur, participem plus minus esse populum rei publicae: quod ipsum certis in temporibus certisque legibus potest non solum ad utilitatem, sed etiam ad officium pertinere civium. — Insuper neque caussa iusta nascitur, cur Ecclesiam quisquam criminetur, aut esse in lenitate facilitateque plus aequo restrictam, aut ei, quae germána et legitima sit, libertati inimicam. — Revera si divini cultus varia genera eodem iure esse, quo veram religionem, Ecclesia iudicat non licere, non ideo tamen eos damnat rerum publicarum moderatores, qui, magni alicuius aut adipiscendi boni, aut prohibendi caussa mali, moribus atque usu patienter ferunt, ut ea habeant singula in civitate locum. — Atque illud quoque magnopere cavere Ecclesia solet ut ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur, quia, quod sapienter Augustinus monet, *credere non potest homo nisi volens* (Tract. XXVI in Ioan., n. 2).

Simili ratione nec potest Ecclesia libertatem probare eam, quae fastidium gignat sanctissimarum Dei legum, debitamque potestati legitimae obedientiam exuat. Est enim licentia verius, quam libertas; rectissimeque ab Augustino *libertas perditionis* (Epist. CV, ad donatistas cap. II, n. 9), a Petro Apostolo *velamen malitiae* (I Petr. II, 16) appellatur: immo, cum sit praeter rationem, vera servitus est: *qui*, enim *facit peccatum, servus est peccati* (Ioan. VIII, 34). Contra illa germana est atque expetenda libertas, quae si privatim spectetur, erroribus et cupiditatibus, teterrimis dominis, hominem servire non sinit: si publice, civibus sapienter praeest, facultatem augendorum commodorum large ministrat: remque publicam ab alieno arbitrio defendit. — Atqui honestam hanc et homine dignam libertatem, Ecclesia probat omnium maxime, eamque ut tueretur in populis firmam atque integram, eniti et contendere numquam destitit. — Revera quae res in civitate plurimum ad communem salutem possunt: quae sunt contra licentiam principum populo male consulentium utiliter institutae; quae summam rempublicam vetant in municipalem, vel domesticam rem importunius invadere: quae valent ad decus, ad personam hominis, ad aequabilitatem iuris in singulis civibus conservandam, earum rerum omnium Ecclesiam catholicam vel inventricem, vel auspicem, vel custodem semper fuisse, superiorum aetatum monumenta testantur. Sibi igitur perpetuo consentiens, si ex altera parte libertatem respuit immodicam, quae et privatis et populis in licentiam vel in servitutem cadit, ex altera volens et libens amplectitur res meliores, quas dies afferat, si vere prosperitatem contineant huius vitae, quae quoddam est velut stadium ad alteram eamque perpetuo mansuram. — Ergo quod inquiunt, Ecclesiam recentiori civitatum invidere disciplinae, et quaecumque horum temporum ingenium peperit, omnia promiscue repudiare, inanis est et ieiuna calumnia. Insaniam quidem repudiat opinionum: improbat nefaria seditionum studia, illumque nominatim habitum animorum, in quo initia perspiciuntur voluntarii discessus a Deo: sed quia omne, quod verum est, a Deo proficisci necesse est, quidquid, indagando, veri attingatur, agnoscit Ecclesia velut quoddam divinae mentis vestigium. Cumque nihil sit in rerum natura veri, quod doctrinis divinitus traditis fidem abroget, multa quae adrogent, omnisque possit inventio veri ad Deum ipsum vel cognoscendum vel laudandum impellere, idcirco quidquid accedat ad scientiarum fines proferendos, gaudente et libente Ecclesia semper accedet: eademque studiose, ut solet, sicut alias disciplinas, ita illas etiam fovebit ac provehet, quae positae sunt in explicatione naturae. Quibus in studiis, non adversatur Ecclesia si quid mens reperit novi: non repugnat quin plura quaerantur ad decus commoditatemque vitae: immo inertiae desidiaeque inimica, magnopere vult ut hominum ingenia uberes ferant exercitatione et cultura fructus: incitamenta praebet ad omne genus artium atque operum: omniaque harum rerum studia ad honestatem salutemque virtute sua dirigens, impedire nititur, quominus a Deo bonisque caelestibus sua hominem intelligentia atque industria deflectat.

Sed haec, tametsi plena rationis et consilii, minus probantur hoc tempore, cum civitates non modo recusant sese ad christianae sapientiae referre formam, sed etiam videntur quotidie longius ab ea velle discedere. — Nihilominus quia in lucem prolata veritas solet sua sponte late fluere, hominumque mentes sensim pervadere, idcirco Nos conscientia maximi sanctissimique officii, hoc est Apostolica, qua fungimur ad gentes universas, legatione permoti, ea quae vera sunt, libere, ut debemus, eloquimur: non quod non perspectam habeamus rationem temporum, aut repudianda aetatis nostrae honesta atque utilia incrementa putemus, sed quod rerum publicarum tutiora ab offensionibus itinera ac firmiora fundamenta vellemus: idque incolumi populorum germana libertate; in hominibus enim mater et custos optima libertatis veritas est: *veritas liberabit vos* (Ioan. VIII, 32).

Itaque in tam difficili rerum cursu, catholici homines, si Nos, ut oportet, audierint, facile videbunt quae sua cuiusque sint tam in *opinionibus*, quam in *factis* officia. — Et in opinando quidem, quaecumque Pontifices romani tradiderint vel tradituri sunt, singula necesse est et tenere iudicio stabili comprehensa, et palam, quoties res postulaverit, profiteri. Ac nominatim de iis, quas *libertates* vocant novissimo tempore quaesitas, oportet Apostolicae Sedis stare iudicio, et quod ipsa senserit, idem sentire singulos. Cavendum, ne quem fallat honesta illarum species: cogitandumque quibus ortae initiis, et quibus passim sustententur atque alantur studiis. Satis iam est experiendo cognitum, quarum illae rerum effectrices sint in civitate: eos quippe passim genuere fructus, quorum probos viros et sapientes iure poeniteat. — Si talis alicubi aut reapse sit, aut fingatur cogitatione civitas, quae christianum nomen insectetur proterve et tyrannice, cum eaque conferatur genus id reipublicae recens, de quo loquimur, poterit hoc videri tolerabilius. Principia tamen, quibus nititur, sunt profecto eiusmodi, sicut ante diximus, ut per se ipsa probari nemini debeant.

Potest autem aut in privatis domesticisque rebus, aut in publicis actio versari. — Privatim quidem primum officium est, praeceptis evangelicis diligentissime conformare vitam et mores, nec recusare si quid christiana virtus exigat ad patiendum tolerandumque paulo difficilius. Debent praeterea singuli Ecclesiam sic diligere, ut communem matrem: eiusque et servare obedienter leges, et honori servire, et iura salva velle: conarique, ut ab iis, in quos quisque aliquid auctoritate potest, pari pietate colatur atque ametur. — Illud etiam publicae salutis interest, ad rerum urbanarum administrationem conferre sapienter operam: in eaque studere maxime et efficere, ut adolescentibus ad religionem, ad probos mores informandis ea ratione, qua aequum est christianis, publice consultum sit: quibus ex rebus magnopere pendet singularum salus civitatum. — Item catholicorum hominum operam ex hoc tamquam angustiore campo longius excurrere, ipsamque summam rempublicam complecti, generatim utile est atque honestum. *Generatim* eo dicimus, quia haec praecepta Nostra gentes universas attingunt. Ceterum potest alicubi accidere, ut, maximis iustissimisque de caussis, rempublicam capessere, in muneribusque politicis versari, nequaquam expediat. Sed generatim, ut diximus, nullam velle rerum publicarum partem attingere tam esset in vitio, quam nihil ad communem

utilitatem afferre studii, nihil operae: eo vel magis quod catholici homines ipsius, quam profitentur, admonitione doctrinae, ad rem integre et ex fide gerendam impelluntur. Contra, ipsis otiosis, facile habenas accepturi sunt ii, quorum opiniones spem salutis haud sane magnam afferant. Idque esset etiam cum pernicie coniunctum christiani nominis: propterea quod plurimum possent qui male essent in Ecclesiam animati; minimum, qui bene. Quamobrem perspicuum est, ad rempublicam adeundi caussam esse iustam catholicis: non enim adeunt, neque adire debent ob eam caussam, ut probent quod est hoc tempore in rerum publicarum rationibus non honestum; sed ut has ipsas rationes, quoad fieri potest, in bonum publicum transferant sincerum atque verum, destinatum animo habentes, sapientiam virtutemque catholicae religionis, tamquam saluberrimum succum ac sanguinem, in omnes reipublicae venas inducere. — Haud aliter actum in primis Ecclesiae aetatibus. Mores enim et studia ethnicorum quam longissime a studiis abhorrebant moribusque evangelicis: christianos tamen cernere erat in media superstitione incorruptos semperque sui similes animose, quacumque daretur aditus, inferre sese. Fideles in exemplum principibus, obedientesque, quoad fas esset, imperio legum, fundebant mirificum splendorem sanctitatis usquequaque; prodesse studebant fratribus, vocare ceteros ad sapientiam Christi, cedere tamen loco atque emori fortiter parati, si honores, si magistratus, si imperia retinere, incolumi virtute, nequivissent. Qua ratione celeriter instituta christiana non modo in privatas domos, sed in castra, in curiam, in ipsam regiam invexere. „Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum“ (Tertull. Apol. n. 37): ita ut fides christiana, cum Evangelium publice profiteri lege licuit, non in cunis vagiens, sed adulta et iam satis firma in magna civitatum parte apparuerit.

Iamvero his temporibus consentaneum est, haec maiorum exempla renovari. — Catholicos quidem, quotquot digni sunt eo nomine, primum omnium necesse est amantissimos Ecclesiae filios et esse et videri velle: quae res nequeant cum hac laude consistere, eas sine cunctatione respuere: institutis populorum, quantum honeste fieri potest, ad veritatis iustitiaeque patrocinium uti: elaborare, ut constitutum naturae Deique lege modum libertas agendi ne transiliat: dare operam ut ad eam, quam diximus, christianam similitudinem et formam omnis respublica traducatur. — Harum rerum adipiscendarum ratio constitui uno certoque modo haud commode potest, cum debeat singulis locis temporibusque, quae sunt multum inter se disparia, convenire. Nihilominus conservanda in primis est voluntatum concordia, quaerendaque agendorum similitudo. Atque optime utrumque impetrabitur, si praescripta Sedis Apostolicae legem vitae singuli putent, atque Episcopis obtemperent, quos *Spiritus sanctus posuit regere Ecclesiam Dei* (Act. XX, 28). — Defensio quidem catholici nominis necessario postulat ut in profitendis doctrinis, quae ab Ecclesia traduntur, una sit omnium sententia, et summa constantia, et hac ex parte cavendum ne quis opinionibus falsis aut ullo modo conniveat, aut mollius resistat, quam veritas patiatur. De iis quae sunt opinabilia, licebit cum moderatione studioque indagandae veritatis disputare, procul tamen suspicionibus iniuriosis, criminationibusque mutuis. — Quam ad rem, ne animorum coniunctio criminandi temeritate dirimatur, sic intelligant universi: integritatem professionis catholicae consistere nequaquam posse cum opinionibus ad *naturalismum* vel *rationalismum* accedentibus, quarum summa est tollere funditus instituta christiana, hominisque stabilire in societate principatum, posthabito Deo. — Pariter non licere aliam officii formam privatim sequi, aliam publice, ita scilicet ut Ecclesiae auctoritas in vita privata observetur, in publica respuatur. Hoc enim esset honesta et turpia coniungere, hominemque secum facere digladiantem, cum contra debeat sibi semper constare, neque ulla in re ullove in genere vitae a virtute christiana deficere. — Verum si quaeratur de rationibus mere politicis, de optimo genere reipublicae, de ordinandis alia vel alia ratione civitatibus, utique de his rebus potest honesta esse dissensio. Quorum igitur cognita ceteroqui pietas est, animusque decreta Sedis Apostolicae obedienter accipere paratus, iis vitio verti dissentaneam de rebus, quas diximus, sententiam iustitia non patitur: multoque est maior iniuria, si in crimen violatae suspectaeve fidei catholicae, quod non semel factum dolemus, adducantur. — Omninoque istud praeceptum teneant qui cogitationes suas solent mandare litteris, maximeque ephemeridum auctores. In hac quidem de rebus maximis contentione nihil est intestinis concertationibus, vel partium studiis relinquendum loci, sed conspirantibus animis studiisque id debent universi contendere, quod est commune omnium propositum, religionem remque publicam conservare. Si quid igitur dissidiorum antea fuit, oportet voluntaria quadam oblivione conterere: si quid temere, si quid iniuria actum, ad quoscumque demum ea culpa pertineat, compensandum est caritate mutua, et praecipuo quodam omnium in Apostolicam Sedem obsequio redimendum. — Hac via duas res praeclarissimas catholici consecuturi sunt, alteram, ut adiutores sese impertiant Ecclesiae in conservanda propagandaque sapientia christiana: alteram ut beneficio maximo afficiant societatem civilem, cuius, malarum doctrinarum cupiditatumque caussa, magnopere periclitatur salus.

Haec quidem, Venerabiles Fratres, habuimus, quae universis catholici orbis gentibus traderemus de civitatum constitutione christiana, officiisque civium singulorum.

Ceterum implorare summis precibus oportet caeleste praesidium, orandusque Deus, ut haec, quae ad ipsius gloriam communemque humani generis salutem cupimus et conamur, optatos ad exitus idem Ipse perducat, cuius est illustrare hominum mentes, permovere voluntates. Divinorum autem beneficiorum auspicem, et paternae benevolentiae Nostrae testem vobis, Venerabiles Fratres, et Clero populoque universo vestrae fidei vigilantiaeque commisso Apostolicam Benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die 1 Novembr. an. MDCCCLXXXV. Pontificatus Nostri Anno octavo.

LEO PP. XIII.

Kilka uwag o Encyklice.

Moniteur de Rome w całym szeregu artykułów unosi się nad wspaniałością najnowszéj encykliki papiezkiéj, przedstawiającéj zasady, według których ustrój państw chrześciańskich dokonywać się powinien, które jedynie dają im siłę, zdrowie i życie, — i wskazuje na najważniejsze w tejże encyklice myśli i poglądy. Dla poznania gruntowniejszego znaczenia tego pisma pap. niektóre z tych uwag dziennika rzymskiego powtarzamy. Organ ten francuzki mówi słusznie, że nie można lepiéj listu okólnego scharakteryzować, jak stosując doń słowa na początku umieszczone, że jest to: *immortale Dei miserentis opus*. Encyklika, mówi daléj *Moniteur*, w porządku idei stanowi szczyt pontyfikatu Leona XIII. Dokończa ona i uwieńcza ten gmach wspaniały, którego każdy kamień, ociosany z zamiłowaniem artysty, opowiada pewną chwałę, lub wykłada jaką naukę Kościoła i Papieztwa. Leon XIII

dotknął dotychczas wszystkich wielkich kwestyi. Filozof i teolog określił stósunek pomiędzy nauką i wiarą, odnowił wielką i chwalebną tradycyą intelektualną katolicyzmu. Mąż stanu i doktor zbadał problemy światem dzisiejszym wstrząsające, naturalizm, socyalizm, harmonią opatrznościową dwóch władz, które Bóg postawił na czele rządów nad rzeczami ludzkiemi. Literat i autor znakomity przywrócił literaturze i historyi stanowisko wysokie, jakie zajmowały w dziejach Kościoła, opisując cuda wiary i opowiadając jéj nieśmiertelne wielkości. W pasterzu i kapłanie najwyższym, miłosierdzie chrześciańskie, chwała Świętych, modlitwa pokorna i błogosławiona, te piękne i wdzięczne praktyki pobożności tradycyonalnéj naszych przodków, całe to życie wewnętrzne święte i boskie, znalazło gorącego apologetę i promotora żarliwego. Wszystkie te dokumenta należało powiązać w wyższéj syntezie, konstytucya chrześć. państwa daje im ten związek i to znaczenie. Magna carta łącząca w sobie wielkie rzeczy boskie i ludzkie, obejmuje stopniową hierarchią, porządek opatrznościowy praw i obowiązków wszystkich, Kościół i rządy, społeczeństwa i indywidua, rodziny i państwo. Jest to kodeks idealny republiki chrześć., gdzie się schodzą rzeczy boskie z ludzkiemi, absolutne z relatywnemi, prawda niewzruszona i fakt przypadkowy, gdzie objawia się harmonia i równowaga dzieł, jakie człowiek i historya zbytecznie rozbiły; gdzie wreszcie zmysł delikatny, takt skończony męża rządów łączy się z poglądami doktora i prawodawcy. Owoż wielkie zarysy tego pomnika nauki! Głosząc *credo* nieugięte i wieczne, Leon XIII zrozumiał, że mówi do pokolenia, w którem zamieszanie sprawiają sprzeczności i kontrasty, i że mu powinien dostarczać światła i miłości z miłością Ojca miłosiernego.

Z inteligencyą wyższą traktuje Leon XIII wszystkie owe ważne problemy, które się napotykają od początków Chrześciaństwa. Gdy wykłada naturę boskiego porządku, ugrupowanie opatrznościowe społeczeństwa, harmonią i misyą dwóch władz, czyni to ze ścisłością św. Tomasza, z majestatem Bossueta. Nigdy dotychczas najwyższy urząd nauczycielski nie przedstawił tak jasno stósunków Kościoła i państwa. Gdy zaś Leon XIII sławi wielkości i zbawienne wpływy Kościoła, czuć wiarę i przekonanie nieugięte kapłana, który ufność kładzie w niewyczerpane źródła i nieśmiertelne przeznaczenia katolicyzmu, gdyż czyni to z zapałem, siłą niepohamowaną i szerokością ducha, które przypominają geniusz św. Augustyna i wymowną ścisłość Tertuliana. Trzeba tylko z uwagą czytać ów obraz zbawiennego wpływu socyalnego religii. Jest to hymn natchniony, z którym porównać trzeba parafrazę nadzwyczaj patetyczną tekstu: *Veritas liberabit vos*. Gdy wreszcie Leon XIII mówi o formach, w jakie przybiera się nasze społeczeństwo, rozważyć trzeba wszystkie słowa, gdyż wszystkie zawierają naukę. Rady o obowiązkach politycznych i publicznych chrześcianina inaugurują nowy peryod w życiu katolików. Z śmiałością pewną idei łączy Ojciec św. przepisy, w których się objawia mąż, co namiętnie przez całe życie kochał dusze i myślał nad środkami, jakby im służyć najlepiéj.

Taką jest Encyklika *Immortale Dei*, któréj tytuł *de civitatum constitutione* przypomina dzieło geniusza św. Augustyna. Zaniesie ona światło wszystkim, przypominając królom i rządzcom ich obowiązki i szlachetne posłannictwo; ludom ich rolę i obowiązki; ludziom serca kodeks ich życia politycznego. Mija lat sto, gdy słynne zgromadzenie ogłosiło p r a w a c z ł o w i e k a. Encyklika *Immortale Dei* ogłasza jego o b o w i ą z k i. Wielki pewien mąż wyrzekł na początku naszéj epoki: w 1789 r. ustalono p r a w a c z ł o w i e k a; po wieku przypomniane będą p r a w a B o g a. Leon XIII urzeczywistnił te obietnice. I podczas gdy osławione prawo nowoczesne, wedle słów dokumentu papiezkiego, się psuje, kruszy i ginie w ogólnem i nieuleczalnem bankructwie, o b o w i ą z e k ten nie nowy lecz stary i wieczny jak Prawda, owinięty w téj formie, która się zastósowuje do warunków czasu naszego, nie przestanie działać przez wieki z nieśmiertelną potęgą tego fermentu, który autor listu do Diogneta nazywa duszą odradzającą społeczeństwo ludzkie. Leon XIII więc dokonał nieśmiertelnego dzieła — *immortale opus*.

W drugim artykule pod tytułem: K o ś c i ó ł i s p o ł e c z e ń s t w o ś w i e c k i e pisze dziennik francuzki:

Po raz pierwszy w encyklice *Immortale Dei* urząd nauczycielski Kościoła daje apologią urzędową i autentyczną wpływów cywilizacyjnych Kościoła, który przez wieki panował nad światem i panuje nad przyszłością ludzkości. W chwili, gdy nieprzyjaciele wiary usiłują katolicyzm wypędzić ze wszystkich stósunków życia publicznego, Leon XIII z niezrównanym majestatem swéj najwyższéj na świecie powagi ogłasza harmonią niezrównaną, łączącą Kościół ze wszystkiemi manifestacyami cywilizacyi i społeczeństwa. Młody chwałą i nieśmiertelnością, promieniejący rozwojem swych sił odradzających, pełen siły i energii, Kościół to niezrównane dzieło nieba objawia się w majestacie swych praw i w różności tak obfitéj swych niezliczonych skarbów zbawienia i odnowienia. Owoż to główna myśl encykliki, doktrynalna treść wszystkich wieków i aktów pontyfikatu rzymskiego. W ramach dziennika trudno rozwinąć i wyjaśnić wszystkie kwestye poruszone w encyklice, na to potrzeba dzieł osobnych. Dotykamy ich tedy pobieżnie. Jako podstawę konstytucyi chrześć. państw stawia Leon XIII słusznie początek, naturę i cel władzy. W tem pomieszaniu doktryn politycznych za dni naszych nic nad to potrzebniejszego! Nigdy literatura nie była obfitszą w płody o téj materyi i nigdy skeptycyzm nie był głębszy i powszechniejszy. Bluntschli przedstawił w dziele pracowitem naukę wszystkich szkół politycznych XIX wieku. W szkołach tych dwa główne wybijają się kierunki: szkoła nowo-pogańska, która podjęła tradycye starożytne absolutyzmu władzy cywilnéj i szkoła demokratyczna, która zdzierając z władzy jéj powagę boską, nadzieje swe przywięzuje do zwierzchnictwa nieograniczonego ludu. Z jednéj strony Hobbes, Spinoza, Kant, Hegel, Schelling i Fichte uczą, że państwo jest Bogiem i temu fetyszowi pochłaniającemu wszystko, oddają społeczeństwo na pastwę: jest to doktryna panująca głównie w rasie germańskiéj. Z drugiéj strony rasa łacińska, od Rousseau do Prudhona i Augusta Comte'a zdefiniowała kodeks praw i przewagi mas. Pomiędzy temi dwiema ostatecznościami, umysły posiadające więcéj równowagi, jak Stuart Mill, Spencer, Stahl i inni szukali trwalszéj podstawy, nie dając jednak społeczeństwu bezpieczeństwa i wolności. Ztąd to widzimy wiek nasz ustawicznie się chwiejący pomiędzy cezaryzmem i wolnością, raz w walce z władzami i prerogatywami nadzwyczajnemi, drugi raz trawiący się w buntach rewolucyjnych i przesileniach politycznych. Leon XIII przypomina w chwili stósownéj naukę ewangelii i wielką tradycyą katolicką. Przedstawia początek władzy, jéj powagę sterczącą ponad wszelkie zaprzeczenie, jéj działanie spokojne, którego celem ostatecznym jest dobro narodów. Uczy ludy obowiązków względem zwierzchności, nie zapominając o ich prawach, uświęca powagę i posłuszeństwo, łączy w syntezie sprawiedliwości i prawdy państwo i demokracyą, sławi w obliczu świata całego tę cudowną jedność, gdzie urzędy jednych i obowiązki drugich łączą się w celu ustanowienia równowagi pomiędzy dwiema siłami, zowiącemi się władzą i wolnością. Ten dogmat pierwszorzędny i zbawczy całego społeczeństwa narzuca się koniecznie. Podczas gdy ludzkość miotana jest ku różnym rozwiązaniom, jakie jéj empirycy proponują, podczas gdy u góry panowanie coraz bardziéj gnicie, u dołu zaś rewolucya coraz szersze przybiera rozmiary w zastraszającym rozwoju, podczas gdy wszędzie próżnia niezmierna ogarnia serca, majestat prawa upada, a świętość obowiązku niknie, Leon XIII głosząc najistotniejsze zasady, na których spoczywa społeczeństwo, dokonał aktu zbawienia publicznego. Postawił on na szczytach i każe świecić całemu światu tym prawdom elementarnym, które zwierzchnicy i ludy zapoznawają zbyt często w téj walce interesów, którychby harmonia boska stanowiła bez-

pieczeństwo jednych i godność drugich. Jakaż to wielkość prosta i majestatyczna w téj ewangelii socyalnéj! Jakaż równowaga sił politycznych! Jakaż ekonomia i wzniosła hierarchia w téj gradacyi praw i obowiązków! Jest to panowanie Boga i jego praw zbawiennych! Owoż rozwiązanie skuteczne i wieczne dramatycznego przesilenia, które nieustannie się ponawia pomiędzy dwoma czynnikami społeczeństwa: władzą a poddanymi. Zbyt zawikłane w szkołach i książkach, okazuje się to rozwiązanie dziś zawsze nowe i zawsze konieczne, a skutkiem aktu pap. staje w obec trybunału i forum całego świata. Szczęśliwe ludy, które usłuchają tego wielkiego głosu z Watykanu! Społeczeństwo, wyszłe z Boga i do niego wracające, z majestatem powagi u szczytu i z godnością posłuszeństwa u dołu, którego członkowie zjednoczeni są hierarchią jasno zdefiniowaną swych wzajemnych obowiązków, powinno mieć kult publiczny. Formą zewnętrzną téj religii jest Kościół. Leon XIII sławi w tem miejscu piękność i układ tego arcydzieła bożego w słowach przypominających nam wymowę natchnioną Bossueta w jednéj z jego mów żałobnych. Łączy tu ścisłość teologa z wspaniałą dykcyą mówcy. Ustęp ten w formie oryginalnéj zawiera definicyą najsympatyczniejszą, jeśli wolno użyć tego słowa, i najsłuszniejszą Kościoła. Któż sobie tu nie przypomni s y m b o l i k i Moehlera, który ze wszystkich nowoczesnych apologetów może najlepiéj przedstawił cudowny układ i ekonomią nadprzyrodzoną Kościoła. Według niego, ten utwór Boski w swéj naturze, w swem harmonijnem połączeniu władz i przywilejów, w rozdzielaniu swych dobrodziejstw i emanacyi swego życia w całéj pełni, nie jest niczém innem, jedno dalszym ciągiem dzieła odkupienia Chrystusowego wśród wieków i pokoleń. Jest to ciągłe życie Syna Bożego w historyi. Czyż jest idea piękniejsza i wspanialsza? Czyż to pojęcie nie streszcza w cudownéj formule całéj doktryny Kościoła? Leon XIII doktrynę tę przedstawił ze ścisłością swéj myśli i wspaniałością swego stylu. Od słów *Nam unigenitus Dei filius* aż do *Itaque Deus* daje obraz Kościoła narysowany z wiernością doskonałą, nauką, która w jednym paragrafie umie przedstawić całą myśl obszernego traktatu. Podnosimy te szczegóły, gdyż z tego powodu encyklika ma wielką wartość. Przypomnieć sobie trzeba, że Leon XIII zwraca się nie tylko do teologów i katolików, lecz do téj całéj elity umysłów obłąkanych, lub protestanckich, do téj całéj publiczności, która szuka może zbyt wyłącznie w aktach pontyfikatu rzymskiego jedynie manifestacyi doktryny chrześć. Jakżeżby nie miał przedstawiać światu Kościoła w bogactwie jego życia, w cudownym jego organizmie, w tem co ma wielkiego, imponującego, sympatycznego? Czyż to nie jest zarazem tak dziełem apostolstwa miłosiernego jak aktem doktora, wykładać prawdę niewzruszoną i wieczną pod formą skończoną i ujmującą? Ten wykład świetny nauki Kościoła będzie zrozumiany. To nie jest ów katolicyzm, który przeciwnicy skarykaturowali, katolicyzm starzejący, umierający, bez młodości i żywotności, wlokący się z trudem przez długie wieki, kłopot dla państw, ciężar dla ludów, przeszkoda tutaj postępowi, tam narzędzie ucisku; nie, to dzieło promieniejące majestatem, niezależne w swéj sferze, wypływ serca Chrystusowego, instytucya zbawienia, źródło ciągłego odnawiania rzeczy, zawsze młode, stworzone na to, by czynić dobrze i prowadzić ludzkość przez ciemności obecne ku światłości w przyszłości. Owoż nasz Kościół!... W czasach naszych, gdzie wszystkiemu się przeczy, czyż taka encyklika nie jest apologią najpiękniejszą Kościoła? Historya powie kiedyś, jak głęboki wpływ wywarły te uroczyste oświadczenia, jakie ślady pozostawiły w ideach i życiu ludów.

W trzecim artykule *Moniteur de Rome* podnosi z encykliki ustęp traktujący o władzy doczesnéj Papieży, w którym Leon XIII krótko a wyczerpująco usprawiedliwia terytoryalną niezależność Pontyfikatu rzymskiego.

Kwestye teologiczne.

Opatrywanie Sakramentami św. umierających dzieci i ich pogrzeb. W naszéj okolicy, pisze pewien kapłan, są księża, którzy 13 i 14letnie dzieci zmarłe przed przyjęciem do Sakramentów św. chowają w kolorze białym. Lud zaś nie wzywa wcale księdza do takich chorych dzieci.

I. Najfałszywsza to w świecie praktyka, przeciwna zasadom i postanowieniom Kościoła, owych pasterzy dusz, co sądzą, że dzieci, które jeszcze do pierwszéj spowiedzi nie zostały przypuszczone, nie potrzebują ostatnich Sakramentów, jakoby ta okoliczność, że dzieci dotychczas się nie spowiadały, była dowodem ich nierozgarnienia lub braku grzechu. Wielu proboszczów trzyma się pewnych lat wieku, w których chorym dzieciom podają ostatnie Sakr. św. Tymczasem Kościół nigdy nie oznaczał wieku, w którym rozpoczyna się obowiązek przyjmowania Sakramentów ś. Kanon 21 czwartego soboru lateranenskiego mówi tylko o *annus discretionis*. Na mocy tego obowiązku starają się też pasterze dusz dzieci, które tych lat dosięgły, przez gruntowną naukę do przyjęcia Sakramentów św. pokuty i ołtarza przygotować. Wprawdzie czekają oni i słusznie (gdyż tego domaga się obecna praktyka Kościoła, która zdaje się być przytoczonemu kanonowi odpowiednią) co do przyjęcia Eucharystyi czas pewien, aby dzieci przez uzupełnienie nauki excellentiam i sanctitatem tego Najśw. Sakramentu lepiéj poznali i przez kilkakrotną spowiedź godnie się doń przygotowali. Obowiązek jednak udzielania takiéj zupełnéj nauki, nie może być, według opinii najznaczniejszych teologów, zastosowany do tych dzieci, które znajdują się in articulo mortis. Niebezpieczeństwo śmierci jest przypadkiem nadzwyczajnym, a w takim przypadku zadowalnia się Kościół tem, co jest najkonieczniejszego, i wystarcza, gdy te dzieci są rationis compotes, tj. jeśli umysł ich do tego stopnia rozwinięty, iż po krótkiéj nauce, jak Papież Benedykt XIV mówi: „cibum illum coelestem et supernum a communi et materiali discernere possint“, i jeśli wiedzą i wierzą, że najśw. Hostya, którą przyjąć mają, jest prawdziwem ciałem Chr. P., którą to wiarę i znajomość dziecku, religijnie wychowanemu, które już często na Mszy św. bywało i najśw. Hostyą widziało, bez trudności wpoić można. Jeśli zaś dziecko to wie i wierzy, ogólna nauka teologów oświadcza, że takim dzieciom nie tylko wiatyk może lecz musi być podany i że pasterze dusz są zobowiązani wiatyk im udzielić, chociaż dzieci nie dosięgły jeszcze tego wieku, w którym zwykle do pierwszéj Komunii św. przypuszczane bywają, „etsi praeceptum communionis paschalis ipsos nondum obligaret.“ Suarez np. mówi: „existimo in illo articulo (mortis) dandam esse communionem cuicunque homini habenti usum rationis ad peccandum et *capaci confessionis et extremae unctionis*. Lugo zaś jest nawet zdania, że nawet in dubio de pueri capacitate viaticum dari potest. Z nowszych autorów przytaczamy Frassinetti'ego, który mówi: „Nie może ulegać najmniejszéj wątpliwości, że proboszcz wiatyk udzielać powinien wszystkim dzieciom, które siódmy rok osięgły, lecz nie wprzódy (z wyjątkiem, że dziecko daje już dowody wcześnie rozbudzonego umysłu), gdyż taki jest zwyczaj Kościoła, od którego nigdy odstępować nie można.“ — Zresztą jest to ogólne zdanie teologów, że „puerorum capacitas non tam ex aetate, quam ex ingenii et educationis qualitate“, lub „non ex aetate solum, sed praecipue ex gradu ingenii vel boni malique discretionis dimetienda est.“ Alboż to nie ma dzieci szczególniéj rozbudzonego ducha, zdolnych do popełnienia grzechu? Malitia supplet saepe aetatem, mówi moralna, a my dodać możemy: saepissime nostris temporibus. Czyż w takim razie nie jest to „impia pietas“ odmawiać takim dzieciom Sakramentów św. jedynie z tego powodu, że jeszcze nie osięgły pewnego wieku? — Cóż więc czynić powinien sumienny dusz pasterz w sprawie udzielania ostatnich Sakramentów św. dzieciom śmiertelnie chorym, które się jeszcze nie spowiadały?

1. Przedewszystkiem przy sposobności w kazaniach i naukach katechizmowych rodziców usilnie upominać powinien, aby go

wcześnie zawiadamiano o tem, gdy które z ich dzieci, prawdopodobnie lub na pewno do annus discretionis doszłe, niebezpiecznie zachoruje, zastrzegając sobie samemu zbadanie, czy dziecko potrzebuje przyjąć Sakramenta i które.

2. Gdy się dowie, że dziecko takie zachorowało śmiertelnie, niech je odwiedzi, chociaż niewołany i niech się przekona (jeśli dziecka nie znał już dawniej), czy i o ile Sakramentami św. może być opatrzone, czy tylko Sakramenta Pokuty i Ostatniego Olejem ś. Namaszczenia, czy także i wiatyk przyjąć może.

3. Gdy się okaże, że dziecko jest „incapax doli et culpae", że nawet imperfecto modo nie zdoła rozpoznać, iż pewnemi czynnościami Boga obrazić można i zasłużyć na jego karę, nie udzieli mu kapłan ani rozgrzeszenia (także nie sub conditione, gdyż nie ma wątpliwości o jego niepoczytalności), ani Olejem św. Namaszczenia, gdyż do absolucyi brak zupełnie dziecku materia necessaria et sufficiens, a co do Olejów św. mówi Benedykt XIV: „Non congruit illi sacramenti forma: Indulgeat tibi etc., quia nondum potuerit ulla vel levi culpa foedari."

4. Jeśli jest pewnem albo choć prawdopodobnem, że ciężko chore dziecko pomiędzy złem a dobrem rozróżniać umie i wie, że przez pewne czynności np. przez kłamstwo, klątwę, nieposłuszeństwo, kradzież itd. Boga się obraża, winien pasterz dusz, o ile się da, dopomódz mu do złożenia spowiedzi i obudzenia nadprzyrodzonego żalu. Po niektórych pytaniach i nauce o dogmatach necessaria necessitate medii (de Deo uno, trino, et incarnato), niech odpowiedniemi pytaniami mu dopomoże do wyznania grzechów a następnie kilku serdecznemi słowy, wziąwszy krucyfiks w rękę, niech je pobudzi do żalu, mocnego przedsięwzięcia poprawy, niech z niem odmówi krótkie akty wiary, nadziei i miłości, a za pokutę nałoży odmawianie słodkich imion Jezusa i Maryi i każe całować rany Ukrzyżowanego. Poczem niech mu udzieli rozgrzeszenie i Olejem św. namaszczenie i to albo warunkowo albo bezwarunkowo; warunkowo, jeśli mimo usiłowań rozsądną ma wątpliwość co do poczytalności i dyspozycyi chorego dziecka; bezwarunkowo, jeśli moralną ma pewność, że dziecko rzeczywiście grzechy popełniło i żałuje ich z jakiej nadprzyrodzonej pobudki. „Si dubium est, mówi św. Alfons, an puer sufficientem usum rationis habeat, potest et in articulo mortis debet absolvi sub conditione." A na innem miejscu: „Si urgeat periculum mortis, communissime dicunt auctores, pueros esse absolvendos sub conditione, si dubie sint dispositi, maxime si confessi sint aliquod dubium mortale." A co do Olejem św. namaszczenia odpowiada on na pytanie: „An hoc sacramentum conferri possit pueris, de quorum usu rationis dubium vertitur? Sententia probabilior dicit, tales pueros ungendos esse, sub conditione, quia per conditionem jam salvatur reverentia sacramenti et aliunde justa existit causa illud ministrandi sub conditione, ne priventur pueri fructu tam salutari hujus sacramenti."

5. Jeżeli dziecko skutkiem religijnego wychowania i częstego zwiedzania kościoła wie, albo w części pojmuje, co Najśw. Sakrament zawiera i ten chleb niebieski od zwyczajnego rozróżniać umie, może mu kapłan podać także wiatyk, jak uczą najznaczniejsi teologowie; gdy dziecko nie zna Najśw. Sakr. a jest zupełnie przytomne, może je po przygotowaniu do spowiedzi i Olejem św. namaszczeniu bez wielkiego trudu pouczyć w krótkości tyle o Najśw. Sakr., że mu wiatyk podać może; dla dziecka jest to niezmierne dobrodziejstwo, bo przez przyjęcie wiatyku nie tylko pomnożenie poświęcającej łaski, lecz i stopień wyższy szczęśliwości przez całą wieczność zyskuje. Rozumie się samo przez się, że jeśli dziecko otrzyma ostatnie Sakramenta (choć tylko rozgrzeszenie i Olej św.), to i jeneralną absolucyą otrzymać powinno i to w tej samej formie co Sakramenta, warunkowo lub bezwarunkowo.

6. Polecić wreszcie należy, aby pasterze dusz, gdzie naukę religii sami udzielają, młodsze dzieci do uważnego przysłuchiwania się nakłaniali, choćby już tylko z tego powodu, by w razie ciężkiej choroby pewniej i godniej Sakramenta św. przyjąć mogły.

Z tego, co się powiedziało, łatwo wywnioskować, co ma czynić kapłan przywołany do dziecka leżącego b e z p r z y t o m n o ś c i, które się nigdy jeszcze nie spowiadało. Jeśli je zna ze szkoły, lub od jego rodziców się dowie, że posiada najkonieczniejsze wiadomości o prawdach fundamentalnych i Sakramentach św. i tak daleko już ma umysł rozwinięty, że było zdolne popełnić formalny grzech, udzieli mu po odmówieniu głośno niektórych aktów żalu rozgrzeszenie, Oleje św. i benedykcyą apostolską. Gdy zaś nic pozytywnego o tych rzeczach dowiedzieć się nie zdoła, odmówi nad chorem dzieckiem jaką modlitwę i pobłogosławi je; w wątpliwości zaś a zwłaszcza, gdy dziecko już ma siedem lat, rozgrzeszenie mu da warunkowe i namaści Olejem św. warunkowo.

W obec tych zasad jakże potępienia godna praktyka tych pasterzy dusz, co 13 i 14letnim dzieciom umierającym nie udzielają ostatnich Sakramentów!

II. Co do pogrzebu to dzieci usus rationis capaces, gdy albo siedem lat dosięgły, albo gdy malitia supplet aetatem, tak że można przypuścić, iż grzech były zdolne popełnić, chociaż jeszcze pierwszej Komunii św. nie przyjęły, chowane być winny more adultorum — w żałobnym kolorze, wigilie żałobne, Msza ś. itd. za nich odprawiona być powinna. To samo dziać się powinno, gdy zachodzi wątpliwość, czy zmarłe dzieci ad annos discretionis doszły (cfr. De Herdt t. III n. 268, 2).

DEKRETA ŚW. KONGREGACYI.

Dekret św. Kongregacyi inkwizycyi, dotyczący pogrzebu heretyków.

Dziennik *Osservatore cattolico*, wychodzący w Medyolanie, w nrze z 30 września rb. ogłasza dokument następujący:

Biskup z Mantuy zakomunikował proboszczom swej dyecezyi następujące decyzye św. Officium, odnoszące się do pogrzebów heretyków.

Kongregacyi św. przedłożono następujące wątpliwości:

1. Czy kapłan katolicki w okolicy, gdzie heretycy nie mają własnych ministrów, może towarzyszyć ciału heretyka z domu na cmentarz, chociaż ciało zmarłego nie zostanie wprowadzone do kościoła i nie dzwoni się. Jeśli odpowiedź będzie twierdząca:

2. Czy to pozwolenie jest tolerowane w niektórych tylko krajach i może być rozciągnięte na Włochy? W przypadku twierdzącym:

3. Jakie przybory kościelne winien mieć kapłan na sobie podczas prowadzenia tych zwłok do grobu? Czy winien kazać nieść krzyż przed sobą?

4 Jeśli małżonkowie protestanccy, z braku własnego ministra, proboszczowi lub innemu kapłanowi katol. przyniosą dziecko do chrztu, lecz oświadczają, że nie mają zamiaru zobowiązywać się przez to do wychowania go w religii katol., czy może proboszcz je chrzcić, aby zapewnić przedewszystkiem temu dziecku niewinnemu zbawienie wieczne, bez pytania się o to, co się później stać może, gdy dziecko dojdzie do wieku rozpoznania?

JJ. EE. Inkwizytorzy jeneralni fer. IV 26 sierpnia 1885 zadekretowali:

ad 1 *negative;* ad 2 et 3 *provisum in primo;* ad 4 *negative, praeterquam in articulo mortis.* Dekret ten został tego samego dnia potwierdzony przez Papieża.

Wskazówki pastoralne.

Kazania o piekle nie są wcale łatwe, mianowicie w czasach, w których żyjemy. I wiejski lud nasz dziś już zarażony liberalnemi poglądami przez wędrówki, które bezustannie odbywa. Wędrowne te nieszczęsne ptaki, przylatując od czasu do czasu do domów, śpiewają z lubością piosenki, których się nauczyli od obcych i jak zapożyczonym od nich surdutem w miejsce zwykłej starej sukmany, tak mową w liberalnych poglądach popisują,

się chętnie i radziby się wyróżnić od poczciwego ojca i matki, co po polsku mówią i czują. „Nie ma piekła — to strachy na Lachy“, woła dziś już nieraz i chłop polski po niemiecku przebrany; i tego słuchają inni i młodsi; więc trzeba mówić i o piekle, ale nie można mieszać myśli i nauki podniosłej ze śmiesznością; trzeba mówić z powagą. O Jezuicie Roh opowiadają, że kiedy mówił o piekle w Hanowerze w obec katolików, protestantów i żydów, to taka była cisza, iż było można usłyszeć niemal śpilkę spadającą na posadzkę, a mówił, jak opowiada jeden ze słuchaczy, „nie w strasznych obrazach fantastycznych, ale z najzimniejszą krwią, z najspokojniejszą rozwagą.“ Opierał się zwykle na biblii i stawiał się w osobie Chrystusa i mówił, jakby Chrystus mówił do człowieka. Tą mową przerażał, kruszył słuchacza aż do szpiku i kości. Kazanie jego o piekle to egzegeza trzech miejsc. Na jednem miejscu: „a jeżeli na zielonem drzewie się to stało....“ oparł całe jedno kazanie i w niem wypowiadał Chrystus przez usta jego boleść swoją na krzyżu (bez domu, łóżka, sukni itd.) boleść wewnętrzną i zewnętrzną, na duszy i ciele — hańbę swoją i wstyd, a zawsze przeplatał to słowem: „a jeżeli na zielonem drzewie się to stało...“ i odnosił to do losu potępionych. Wrażenie było ogromne! O. Roh kończył zwykle te kazania przypominając miłosierdzie Boże i gotowość do przebaczenia i największemu grzesznikowi (v. 21 Predigten v. P. Roh, erschienen bei Wisser in Hanower).

Wiadomości literackie.

Wpadnięto na szczęśliwą myśl wydania w jednem dziele wszystkich adresów, jakie episkopat katolicki całego świata przesłał Ojcu św. z okazyi listu jego do Kardynała Guiberta. Dzieło to pod tyt. *Naszego Ojca św. Leona XIII list do Arcybiskupa paryzkiego* wyszło obecnie w drukarni watykańskiéj; arcydzieło typografii i smaku pozostanie nie tylko pomnikiem spiżowym pontyfikatu Leona XIII, lecz oraz najpiękniejszą kartą historyi Kościoła w 19 wieku. Rzadko kiedy idea jedności hierarchicznéj jaśniała tak żywym blaskiem i żaden pewnie Papież nie doznał tak wspaniałych objawów posłuszeństwa i przywiązania. Skoro list Papieża do Kard. Guiberta ogłoszony został, nastąpił niejako wybuch powszechnéj miłości i wierności, cały episkopat się podniósł, aby przyklasnąć Papieżowi. Adresy nadchodziły do Leona XIII we wszystkich językach i ze wszystkich krajów chrześć.: z Francyi, Włoch, Hiszpanii, Anglii, Niemiec, z Ameryki i Australii. W obec tak wspaniałéj manifestacyi bierze prawie pokusa, myśląc o przyczynie, która ją wywołała, do powtórzenia o *felix culpa*. Plebiscyt ten episkopatu zatarł w sercu Papieża aż do ostatniego źdźbła gorycz, która go tak boleśnie zasmuciła. Listy Biskupów francuzkich umieszczone są na czele, następnie idą listy Biskupów z Algieru, Włoch, Austryi, Węgier, Bośnii i Hercegowiny, Hiszpanii, Portugalii, Belgii, Niemiec, Bawaryi, Anglii, Irlandyi, Holandyi, Ameryki i Australii. Tylko Rosya i Szwajcarya nie są tam reprezentowane. W końcu na wyraźne życzenie Ojca św. umieszczono list jener. wikaryusza Tow. Jez. O. Antoniego Anderledy.

KRONIKA.

Polskie dyecezye. (Pielgrzymka do Ziemi świętéj. — † O. Emanuel Gabryel. — Rosyjskie przymusowe książki do nabożeństwa. — Prześladowanie Unitów. — Memoryał biskupów unickich.)

W pielgrzymce do Ziemi świętéj, którą we wrześniu podjęli O. Piotr Semeneńko, jenerał Zgrom. Zmartwychwst. P. i p. Ignacy Domejko, wziął także udział kapłan naszéj archidyecezyi, ks. Ewaryst Gajewski z Wolsztyna. Jako czwarty towarzysz przyłączył się do nich w drodze O. Rafał Ferrigno, Zmartwychwstaniec. P. Domejko, starzec przeszło 80letni, ostatni z Filaretów wileńskich, jest słynnym naturalistą, geologiem z zawodu (widzieliśmy kiedyś u śp. ks. prałata Koźmiana kollekcyą licznych jego dzieł po hiszpańsku w zakresie geologii i mineralogii pisanych, które z za oceanu w upominku ks. prałatowi przysłał), co mu nie przeszkadza być wierzącym i praktykującym katolikiem, budującym swoją pobożnością. Młody p. Zdzisław Morawski z Jurkowa, najmłodszy z synów śp. Kajetana, który towarzyszył w podróży do Chili hr. Edwardowi Raczyńskiemu z Rogalina, tak pisze w swych pięknych *Listach z podróży do Ameryki południowéj:* „Przedewszystkiem cieszyć musi spotykanie ciągłych dowodów wdzięcznéj i wielkiéj czci, jaką w Santiago pamięć Ignacego Domejki otaczają. Już na statku (na morzu) jakiś Kapucyn, wracający z Rzymu, posłyszawszy żeśmy Polacy, pytał ciekawie, czy znamy Domejkę, który przez dwadzieścia lat pobytu w Santiago co dzień rano o siódméj na jego Mszą przychodził.“ (List z 17 lutego 1885 ze Santiago w *Przeglądzie polskim* z listopada rb. nr. 233 str. 342). Jakże zawstydza ten zacny starzec tych, co nawet w niedzielę nie mają czasu, aby być na Mszy św.! — O. Emanuel Gabryel, Jezuita, padł ofiarą zabójczéj febry afrykańskiéj dnia 2 sierpnia rb. w podróży do Zumbo, gdzie miał urządzić nową stacyą. Liczył zaledwie 37 lat życia. Do zakonu wstąpił w roku 1867 w Śremie. Wyświęcony na kapłana r. 1878, przyłączył się r. 1881 do grona misyonarzy, które podążyło do Zambezy. Był w końcu jeneralnym wikaryuszem ks. Biskupa w Mozambiku. — Do *Czasu* piszą: Na Litwie zaczęli wprowadzać przymusowe książki do nabożeństwa rosyjskie w szkołach i dla ludu. Odkopali jakieś *Ołtarzyki* drukowane za Bibikowa i Murawiewa. Księży, którzy nie pilnują ich rozpowszechnienia, zaczynają prześladować, jak tego były już przykłady w Kownie i Wilnie. — Z *Warsz. Dziennika* dowiadujemy się znowu o dwóch skazanych księżach, pracujących wśród Unitów. Dnia 3 października skazał sąd lubelski ks. Szymona Zienkiewicza, byłego proboszcza unickiego w Pobołowicach i ks. Emiliana Bańczykowskiego, sekretarza chełmskiego konsystorza, na pozbawienie wszelkich praw i wygnanie z granic państwa. — Jak się *Germania* dowiaduje, w obec agitacyi nieprzyjaznéj pomiędzy Rusinami przeciwko reformie Bazylianów przez Jezuitów, która nawet deputacyą wysłała do cesarza austryackiego, wystosowali Biskupi uniccy memoryał do Wiednia, w którym uznają zupełnie powody, jakie Papieża zniewoliły do powierzenia wychowania zakonników bazyliańskich Jezuitom.

RZYM. (Posłuchania. — Sobór australski. — Z Kongregacyi św. Obrzędów.)

Ojciec św. udzielił 13 bm. posłuchanie biskupowi z Plasencia, Mgrowi Scalabrini, który niedawno w liście pasterskim wystąpił przeciw broszurze lżącéj Papieża a pochodzącéj z pod pióra redaktora byłego dziennika *Journal de Rome*. Mgr Scalabrini wręczył Papieżowi świętopietrze ze swéj dyecezyi, dwa kosztowne podarunki i znaczną liczbę adresów, oświadczających się z uznaniem dla listu Papieża do Kard. Guiberta. — Nowy poseł portugalski u Stolicy św., p. Ferrao, miał 14 b. m. uroczystą audyencyą u Ojca św., na któréj mu wręczył swe pisma wierzytelne. Posła przyjmowano w Watykanie według uroczystego ceremoniału i zaprowadzono do sali tronowéj, gdzie go Papież otoczony całym swym dworem powitał. Po mowie posła, na którą Papież z wielką życzliwością odpowiedział, dworzanie opuścili salę, poseł pozostał sam na sam z Papieżem i długą z nim miał rozmowę. Następnie przedstawił Ojcu św. członków swego poselstwa. Po téj audyencyi złożył poseł wizytę u sekretarza stanu Kard. Jacobiniego, a następnie udał się do kościoła św. Piotra, gdzie przy grobie Apostołów modlitwę odprawił. — Ojciec św. przyjmował 18 b. m. na audyencyi osobnej kawalera Jana Gazzolo, konsula republiki argentyńskiéj, któremu towarzyszył O. Cuccumelli, rektor kolegium amerykańskiego. P. Gazzolo wręczył Ojcu św. znaczną sumę Świętopietrza zebraną w dyecezyi Buenos-Ayres. — W sobotę 14 b. m. nadszedł do Rzymu telegram od Kard. Moran, arcyb.

w Sidney w Australii, oznajmiający o otwarciu Soboru australskiego. — Dnia 17 bm. odbyła się w Watykanie tak zw. sesya praepatoria w celu zbadania cudów przypisywanych wstawieniu się sługi Bożego Pijara Pompiliusa Maryi Pirotti.

Niemcy. (Rządowi proboszczowie.)

Dyecezya wrocławska pozbyła się znowu jednego ze swych rządowych proboszczów. W Heizensdorf p. Stroppen usunął się z probostwa, na które wprowadzony został ongi przez p. Brenka z Kościana, ks. Marschall, ugodziwszy się z parafią, że mu płacić będzie rocznie 600 *M.* Rząd zobowiązał się do płacenia rocznéj pensyi 1800 *M.* Jak chętnie bardzo pozbywa się rząd tych proboszczów, kiedy im z kasy państwa pensye wypłaca!

Austrya. († Ks. biskup dr. Jan Jakób Della Bona.)

Dnia 17 bm. umarł nagłą śmiercią w Trydencie tameczny książe biskup dr. Jan Jakób Della Bona. Ur. się 1814 r. w Gorycyi, od r. 1880 był księciem biskupem w Trydencie.

Ameryka. (Z polskich stosunków. — Felicyanki i Nazaretanki polskie.)

Pielgrzym polski pisze: „W St. Paul, w stanie Minnesota, odbyło się w dniu 27 września uroczyste poświęcenie tamtejszego nowego kościoła polskiego przez Najprzew. biskupa ks. Ireland, w asystencyi wikaryusza jeneralnego ks. Byzewskiego z Winony, który miał bardzo piękne kazanie, ks. Zawadzkiego ze Silwer-Lake, ks. Powolnego z czeskiego kościoła i ks. Majera proboszcza parafii, który celebrował sumę. Po wielkiem nabożeństwie rozpoczął ks. Biskup brerzmowanie, do którego przystąpiły 223 osoby. Do Komunii św. przystąpiło 500 osób. Po bierzmowaniu ks. Biskup przemówił do ludu po angielsku, chwaląc pobożność, ofiarność i zgodę Polaków. Nie zapomniał też o ks. proboszczu i naszéj Polsce uciśnionéj i udręczonéj — prosząc Boga, aby utwierdzał naszą świętą wiarę i błogosławił nas i naszą ojczyznę Polskę. Po obiedzie zgłosili się do ks. Biskupa urzędnicy kościelni: Franciszek Kanka, Michał Rakowski i obywatele Józef Matz i Józef Rosental, by Biskupowi podziękować za jego łaskę i pamięć o nas. Biskup przyjmując łaskawie podzięki, wyrażał się z największem uznaniem dla parafii i największą pochwałą dla kościoła mówiąc, że jest dumnym z takiéj parafii, i że nie tylko on jako biskup ma słuszny powód cieszenia się, ale i Amerykanie cieszą się, że mają pomiędzy sobą ludzi, którzy godnie reprezentują swój naród Polski. — Jak skuteczną działalność rozwinęły Felicyanki polskie w Stanach Zjednoczonych, świadczą nie tylko wielkie pochwały oddawane im przez biskupów tudzież przez księży polskich północnéj Ameryki, ale także i ich szematyzm zakonny. Przed jedynastu laty wyjechało pięć Felicyanek z Galicyi pod przewodnictwem Matki Moniki za Atlantyk. Przez ten krótki przeciąg czasu rozmnożyły się w Ameryce do tego stopnia, że tworzą osobną prowincyę zakonną, zależną jednak od przełożonéj jeneralnéj w Krakowie, a liczą, prócz aspirantek, 121 zakonnic, razem z probantkami, których jest 61. Mają już dziewiętnaście domów. Z tych najważniejszy jest: Dom macierzyński św. Ojca Franciszka w Detroit. Tam skupia się zarząd prowincyonalny, któremu przewodniczy przełożona prowincyonalna, Matka Monika. Cztery dyskretki stanowią radę prowincyonalną, a mianowicie: Matka Sancya Patek, Matka Humilianna Glazer, Matka Ignacya Haralewicz i Matka Kajetana. W tym domu istnieje także nowicyat, którego mistrzynią jest Matka Humiliana. Inne domy są następujące: 2) Dom św. Klary z zakładem sierót w Polonii. 3) Dom Podwyższenia św. Krzyża w La Salle. 4) Dom św. Feliksa w Bay City. 5) Dom Serca Jezusowego w Otis. 6) Dom Serca Maryi w Buffalo. 7) Dom Matki Boskiéj Anielskiéj w Chicago. 8) Dom Matki Boskiéj Bolesnéj w Shamokin. 9) Dom św. Elżbiety w Detroit. 10) Dom św. Antoniego w Baltimore. 11) Dom Niepokalanego Poczęcia w Grand Rapids. 12) Dom św. Kajetana w Lemont. 13) Dom św. Wacława w Detroit. 14) Dom św. Moniki w Manestee. 15) Dom św. Teresy w South-Chicago. 16) Dom Matki Boskiéj Szkaplerznéj w Mount Carmel. 17) Szkoła św. Wojciecha w Detroit. 18) Dom św. Antoniego w Toledo. 19) Dom św. Jadwigi w Toledo. Najwięcej rozciąga się ich działalność na szkoły. Tam ważn e i trudne mają do spełnienia zadanie. Ważne, bo w nich skupiają się niemal wszystkie siły nauczycielskie wychowania polskiego; trudne zarazem, bo rachować się trzeba nie tylko z wymogami krajowych ustaw szkólnych, ale bardziéj jeszcze z wymogami butnéj nieco i wolnością amerykańską oszołomionéj ludności polskiéj. Mimo tych trudności spełniają bardzo chwalebnie to zadanie, a poświęceniem, cierpliwością i rozumnie kierowaną pracą jednają sobie szacunek i powszechne wzięcie.“ (*Misye katol.*) — Zgromadzenie Sióstr Nazaretanek, które do misyi polskiéj w Stanach Zjednoczonych wysłało w kwietniu 12 Sióstr Polek, ma już w samem Chicago trzy domy zakonne, to jest po jednym w każdéj z trzech parafii miejscowych: św. Józafata, św. Stanisława Kostki i św. Wojciecha. Ma tam także dwie szkoły dla dzieci polskich, a wkrótce może i trzecią otworzy.

RÓŻNE WIADOMOŚCI.

Olej we wiecznéj lampie w zimnych kościołach (u nas szczególniéj drewnianych) marznie łatwo w zimowéj porze i lampa gaśnie. Temu można zapobiedz, jeżeli się niższą połowę lampki zapełni solą, gdyż wskutek tego zostaje i wśród największego zimna olej miękki i płynny.

Redaktor i nakładzca ks. Władysław Jaskulski w Poznaniu. — Drukiem Jarosława Leitgebra w Poznaniu.